

HİTİT YAZITLARINDA GEÇEN *taršan* SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI HAKKINDA

Muhibbe DARGA

Yaklaşık sekiz yıl önce yayınladığımız «Karahna şehri Kültenvanteri KUB XXXVIII 12» İstanbul 1973 (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları no. 1825) adlı incelememizde, Hitit çivi yazısı dilinde belgelenen *taršan* sözcüğünün anlamı hakkında bir öneri getirerek, neutrum bir substantifi gösteren ve «bütün buğday türlerini belirten» Hititçe bir sözcük olduğunu vurgulamıştık¹. Bu önerimizi KUB XXXVIII 12 II 8-10'daki tümcelerin anlamlarını vererek açıklamıştık. Adı geçen yazıtı yeniden ele alarak konuya bir kez daha değineceğiz :

Yazıtımızın önyüz II. kolonunda Lihzina şehri Hava tanrısının kurban rasyonunun saptandığı pasajı sunalım :

öy II 8 ..... II EZEN.MEŠ-ši MU-aš me-ia-na-aš

9 ŠA I EZEN te-it-ši-eš-na-aš I EZEN GIŠBURU V UDU.ĦĪ.A

10 VII PA III BĀN tar-ša-añ ma-al-la-an ŠA V PA ZĪZ DUGhar-ši-ia-la-aš

11 LŪ.MEŠ Ē.GAL URUKa-ra-añ-na pí-eš-kán-zi

---

1 M. Darga, *Karahna Şehri Kültenvanteri KUB XXXVIII 12*, İstanbul 1973, s. 22.

2 Karahna şehri için bk., H. Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973, s. 67 ve bibli.; G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orst- und Gewässeramen der hethitischen Texte*. Band 6. Wiesbaden 1976, s. 177.

Bu pasaja göre Karağna şehrinde², Lihzina şehrinin³ baş tanrısı olan ^DU -Hava Tanrısının kültü de saptanmış olmaktadır: Tanrının (Kült) betimi ve tanrı evi / tapınağı yeniden yapılmakta, onun şerefine kutlanacak bayramlar da kaydedilmektedir (bk. adı geç. es., s. 9, öy II 6-8). Bu tanrıya bir yıl boyunca kutlanacak iki bayram adı «1 gökgürültüsü bayramı, 1 hasat alma bayramı» ve tanrının canlı kurban rasyonu (istihkakı) beş koyunun verilmesi de anlatılmaktadır (öy II 9). Bunlardan sonra yukarda alıntı yaptığımız pasajda yiyecek rasyonu saptanıyor :

Öy II 10 «7 yarım ölçü, 3 BÂN (bir ölçü; miktarı ?) öğütülmüş *tarşan* (-buğday), bunun içinde, yiyecek kabının 5 yarım ölçü kızılcabuğdayı». Bu tümcenin son kısmı «yiyecek kaplarında / küplerde⁴ 5 yarım ölçü kızılcabuğday⁵» olarak da anlaşılabilir. Öy II 11. satırda ise adı geçen yiyecek rasyonlarının Karağna şehri saray adamları, yani saray mensupları tarafından verileceği kaydedilmiştir.

Sunduğumuz yazıt yerine göre, *tarşan* (*haşşan* okunabileceğini de göz önünde tutalım; yazılı belgeler arttıkça *tarşan* ya da *haşşan* okunuşu kesinlik kazanacaktır), genel anlamda buğdayı, başka bir olasılıkla bir buğday türünü adlandıran n. bir isimdir. *malla-* (HW s. 133) «öğütmek, öğüterek ezmek» fiilinden partisip neutrum *mallan* formu ile belgelerde geçmekte ve böylece, bağlı olduğu ismin neutrum genusunu kanıtlamaktadır; bk. aşağıdaki metin yerlerine :

KBo XII 56 I 5 ... 6 PA *tarşan mallan*

KBo XXII 246 ay III 4', 19' ... *tarşan-at mallan*

KUB XII 4 I 11 ... 26 PA *tarşan mallan*

KUB XXXVIII 13 ay(?) 15 ... 20 PA *tarşa ! pi ?* -

KUB XXXVIII 35 ay 11 ... *tarşan mall[an]*

3 Lihzina şehri için bk. H. Ertem, *Ay. es.*, s. 87 ve bibli.: G.F. del Monte - J. Tischler, *Aym Eser*, s. 247.

4 DUGħarşiala- için bk. Y. Coşkun, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı Seçme Kap İsimleri*, Ankara 1979, s. 19 : «büyük ve daha küçük boy küp».

5 Bk. G. Steiner, *Reall. der Ass.* III, 4 (1966), s. 311 vd.

KUB XLII 100⁶ öy I 6 ... 12 PA *tarşan mallan*

» » 13 *tarşan mallan*

» » 14 ... 16 PA 5 BÂN *tarşan mallan*

» » ay III 20 ... 12 PA *tarşan mallan*

» » ay IV 27 ... 11 PA 4 BÂN *tarşan mallan*

Bo 2052 I 7 ... 3 PA 5 BÂN *tarşan ma[llan]*

710/u 6 ... 464 *tarşan*

1801/u 7 ... 4 PA 3 BÂN *tarşan ma[llan]*

Sunduğumuz bütün metin yerleri *tarşan (/haşşan)*'nin *mallan* «öğütülmüş» olduğunu açıklamakta ve öğütülerek, kurban olarak sunulan bir yiyecek türünü kanıtlamaktadır. Karahna şehri kültenvanterinin II. kolon satır 10'daki ifade bu sözcüğün anlamına ışık tutmaktadır :

Saptanmış belirli bir ölçü *tarşan/haşşan* içinden 5 yarım ölçü «*kızılcabuğday* (en düşük kaliteli buğday türü)» özellikle belirtilmiştir. *Kızılcabuğday -triticum dicocum*, Anadolu kazılarında da en çok ortaya çıkarılan tahıl türüdür^{6a}. Yazıtımızda 7 adedi ile verilen ölçüde, bütün buğday rasyonu, *tarşan* sözcüğü ile açıklanmış, bu ölçü içinde ZİZ (-*kızılcabuğday*) türü ayırdedilerek vurgulanmıştır. Böylece, Hititçe *tarşan* (ya da *haşşan*) sözcüğünün anlamı ortaya çıkmakta ve *tarşan* neutrum substantifinin genel ifade de bütün buğday türlerini içeren bir anlamı olduğu belirginleşmektedir.

G. Steiner'in *Reall. der Assy. III*, s. 311-315'deki «Getreide» maddesinde *tarşan* sözcüğüne yer verilmediği görülüyor.

6 Del Monte, *Orient Antiquus*, XVII (1978), s. 182'de KUB XLII 100 no.lu yazıtı (CTH 525) işlerken öy I'de defalarca geçen *tarşan* sözcüğünü anlam vermeden, çeviri içinde aynen kullanmış ve ref. olarak H. Hoffner'in yapıtını göstermektedir.

6a Krş. *Reall. der Ass.*, III, 4 (1966), s. 315; H. Halbaek, *An St XI*, (1961), s. 84 vd.; 86 vd., N. van Zeist - J. A.H. Bakker - Heeres, *Korucu Tepe I* (ed. by M.N. van Loon), 1979, s. 231-232, lev. 4 ve 6.

Anadolu Florası'nı yetkin bir şekilde inceleyen H. Ertem⁷ de, yukarda verilen paragrafı inceleyerek (bizim incelememizdeki açıklamayı zikretmeden) *taršan* sözcüğü için «hububat tohumu» anlamını önermektedir.

taršan Hititçe sözcüğüne H. Hoffner⁸, Hititlerin yiyeceklerini saptadığı yapıtında daha başka bir anlam önermektedir :

Kültenvanteri yazıtlarında büyük ölçülerde zikredilen *taršan malla* bir tahıl cinsini belirlemektedir. Yazıtlarda geçen kayıtlarda *tarš-* ve *malla-* fiillerinin partisip passif şeklini görmekte ve *malla-* «öğütmek, öğütürük etmek» anlamına gelen bu fiilden evvel daima kullanılmış olan *tarš-*'in öğütme işleminden önce yapılan bir işlem olmasını önermektedir. Yayınlanmamış Bo 2208'de, unun tâbî olduğu beş ayrı işlem ve *tarš-* işlemi de verilmektedir. H. Hoffner *tarš-* gövdesini, büyük bir olasılıkla IE.* *ters* «kuru» sözcüğünden geldiğini ve Sankritçe, Yunanca, Eski Almanca ve İngilizcenin çeşitli evrelerinde bu sözcüğün kökünden türetilmiş kelimelerin varlığına işaret etmektedir. Bu öneri için ^{GI}*tarša-* «kuru yaprak» sözcüğünde destek aramaktadır.

Hititçe ritüallerde geçen *taršanzipa-* sözcüğünün de, tahıl kurutma işlemi için kullanılan platformlar olduğunu ihtiyatla açıklıyarak ve bütün bu etimolojik ortaklıkların ışığı altında *tarš-* fiilinin «tahıl kurutma» işlemini gösterdiğini önermektedir.

H. Kronasser de, *taršan* sözcüğünü fiilden türetilmiş bir sözcük olarak açıklamamakta ve «Grundwort» - köken sözcüğü belli olmayan kelimeler arasında kaydetmektedir⁹. Böylece Hititçe *taršan* hakkında çeşitli görüşler oluşmuş ve bir fiil gövdesinden türetilmiş olduğu lehine kanıtlar inandırıcı olmaktan uzak görünmektedir.

Prof. Dr. S. Alp'ın bana göstermek lütfunda bulunduğu, çivi yazılı belgelerin ışığı altında «Hitit Tapınağı ve öğelerini» ayrıntıyla

7 H. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'su'nun Florası*, Ankara 1974, s. 166. H. Ertem ile yaklaşık aynı anlamı *taršan* sözcüğü için saptamış bulunuyoruz.

8 H. Hoffner (Jr.), *Alimenta Hethaeorum*, New Haven - Connecticut 1974, s. 139 vd.

9 Krs. H. Kronasser, *Etymologie der hethitischen Sprache*, III (1963), s. 270 .3 ve par. 103.

incelediği büyük yapıtında, tapınakta kutsal yerlerden birinin adını *haššanzipa-* sözcüğü ile vermektedir. Prof. S. Alp¹⁰, çok yerinde bir algılamayla sözcüğü doğru okuyup - *taršanzipa-* değil - *haššanzipa-* nın gerçek anlamını saptamaktadır: *haššanzipa-*ya, tapınakların kutsal yerleri AŞRIHĪA'lardan¹¹ biri olan *hašša-* ocağın bulunduğu *set* ya da *seki* olarak anlam vermektedir. Böylece *taršanzipa-*yanlış okunuşundan doğan *taršan* sözcüğü ile ilintisi ve yukarda alıntı olarak verdiğimiz anlamların geçersiz olduğu belirgindir.

Kuşkusuz, yeni belgelerin ortaya çıkması ve değerlendirilmesi-ne değin *taršan* sözcüğüne tahıl ve daha çok «buğday» olarak anlam vermek, sunduğumuz metin yerlerinin ışığı altında yanlış olmayacaktır.

10 Prof. Dr. S. Alp'e, değerli kitabının ilk provalarını bana göstermek lutfunda bulunduğu için teşekkürlerimi içtenlikle sunarım.

11 AŞRIHĪA için bk. A. Goetze, *Kleinasien*, 1957, s. 162 ve n. 11; Kutsal yerlere kurban sunma işlemi için bk. E. Neu, *Stbot* 12 (1970), s. 16, 20, 24, 34.